

tatja, hogyan formálja át a reformáció a szerzők gondolatvilágát. A korábbi írói alapállást felváltja a tanítási akaró, s sok esetben a kettő keveredik is egymással. Érdekes látni, hogy egy olyan szerzőnél, mint a református tanár Kassai Dávid Zsigmond, hogyan marad a latin nyelvű művekben mégis a humanista látásmód a domináns. Ilyen összefüggésben az is figyelemre méltó, hogy Balassi Bálint búcsúverse azon kevés 16. századi vers közé tartozik, ahol a humanista „védőbástya”-toposz magyar nyelven is megjelenik. Anélkül, hogy megpróbálnám kivonatolni Imre Mihály könyvét, csak e rész három fontos elemére hívom még fel a figyelmet. Az első a latin heroidák korabeli változatainak részletes elemzése, a második a kötet címében megjelölt toposz egyetlen ismert képi ábrázolásának művészettörténeti ismereteket is felvonultató vizsgálata, a harmadik a 79. zsoltár mint törökellenes imádság kiemelése. A magyar irodalomtörténeti szakirodalomban itt olvashatunk először e zsoltár különleges szerepéről, és a szerző ezzel kapcsolatban végigveszi a 16. századi magyar verses és prózai változatokat is.

A kötet második és kisebbik része már teljesen a magyar nyelvű irodalommal

foglalkozik: Rimay János nevezetes verséből kiindulva a „nép–szép–ép–kép” rímto-posz és leszármazottai történetét tárja fel, megtartva a gondolati folyamatosságot az előző fejezetekkel, hiszen itt is a „Magyarország panaszja” továbbéléséről van szó. Ez az a része Imre Mihály könyvének, amelyet korábbi tanulmányából már ismerhettünk, csak éppen a publikáció alapját képező kandidátusi disszertáció anyagát némileg rövidítve foglalja össze. Mivel itt egy, a későbbi korszakokra is kiható alapvető problémáról van szó, reméljük, hamarosan elkészül az az előszóban ígért másik kötet is, amely a 17. századi kérdésköröket fejti ki majd részletesebben.

A könyv nemcsak tartalmilag, hanem filológiai-technikai szempontból is átlagon felüli, a legalaposabb utólektor is csak néhány kisebb ilyenfajta hibát találna benne. Egyedül talán a 40. oldalon olvasható „vernegyulás” *Laskói Jeromos* – azaz a lengyel Hieronym(us) Łaski – névformája hat benne furcsán.

Imre Mihály ezzel a művével (a sok művelődéstörténész régi magyar irodalmár között) visszatalált az irodalomhoz; magasra állította azt a mércét, amelyet mindannyiunknak át kell majd ugrani.

Szabó András

BAROKK SZÍNHÁZ – BAROKK DRÁMA.

AZ 1994. ÉVI EGRI ISKOLADRÁMA ÉS BAROKK CÍMŰ KONFERENCIA ELŐADÁSAI

Szerkesztette Pintér Márta Zsuzsanna, Debrecen, Ethnica kiadás, 1997, 212 l.

Az utóbbi évtizedekben az iskoladráma-kutatás terén két irányú munka folyt: egyfelől megjelentek az iskolai színjátékok forrásait tartalmazó adattárak és a szövegkiadások, másfelől pedig számos olyan

publikáció látott napvilágot, amely a színjátékok elméleti hátterét, főbb típusait, művelődéstörténeti vonatkozásait igyekezett tisztázni. Mivel az iskoladrámák a 17–18. századi művelődéstörténet egészére

hatással voltak, a kutatás majdnem egyszerre indult el a különböző szakterületeken: zene-, művészet-, színház-, művelődés- és irodalomtörténészek, néprajzkutatók vettek és vesznek részt a munkában. A háromévente megrendezett drámatörténeti konferenciák előadásait tartalmazó kötetek tanulmányain jól látszik, hogy a különböző szakterületek kutatói egyre inkább építenek egymás eredményeire, s a konferenciák kellő lehetőséget biztosítanak számukra a bemutatkozásra, az eszmecsere. Az *Iskoladráma és barokk* című tudományos ülésszak volt a harmadik ilyen rendezvény az 1988-ban elkezdődött sorozatban, a *Barokk színház – barokk dráma* kötet ennek a konferenciának az anyagát tartalmazza.

A kötet huszonhárom tanulmányának elején Hopp Lajos összegzi az addigi magyar iskoladráma-kutatás eredményeit; kiemeli, hogy az 1980 óta tartó, tervszerű munka több ezer adattal bizonyította, hogy az iskoladráma-játék hosszú időn át meghatározó volt a magyar művelődés alakulásában. A tanulmány további részében kijelöli a kutatás további irányát. Ki kellene építeni az együttműködést – javasolja – a román, a szlovák, a szász kutatókkal, s közösen fel kellene dolgozni az egykor Magyarországon, ma külföldön található forrásgyűjteményeket, komplex megközelítés alapján összegezni kellene az eddigi kutatási eredményeket. Fontosnak érzi az egykorú vélemények, visszaemlékezések ismeretét, amelyek tovább árnyalhatják az iskoladrámákról alkotott képet. Egyfelől az egyes városok iskoladráma-monográfiáinak megírását javasolja, másfelől külföldi összehasonlító tanulmányokat ajánl (pl. a jezsuita drámák terén). A nézők és a szereplők társadalmi tagozódásának szoci-

ológiai elemzése újabb adatokkal szolgálhat az iskolai színházak művelődéstörténeti helyének megállapításához. Meg kellene vizsgálni – fogalmazza meg –, hogy az iskoladrámák fordítási hagyománya hogyan illeszkedik a magyar fordításirodalom és -elmélet korabeli periódusához, ezenkívül a drámaelméleti fogalmak tisztázását javasolja. A tanulmánykötet másik meghatározó szervezőelemét, a barokk szellemiséget Szabó Ferenc S. J. próbálja definiálni Michel Foucault barokk-jellemzése alapján, a kor kultúrájának alapstruktúrájaként a reprezentációt jelölve meg.

A következő öt tanulmány a nyugat- és közép-európai barokk kori iskolai színházszásról ad átfogó képet. A tanulmányok jól mutatják, hogy a Hopp Lajos által meghatározott kutatási irányok hogyan kapcsolódhatnak az európai kutatásokhoz. Jean-Marie Valentin a német késő-renaisszansz-kora-barokk színházat mutatja be egy konkrét város gimnáziuma, a strasbourg-i iskola színelőadásain keresztül. Az 1500-as évek második felében kétféle drámafogalom létezett: az egyik a felolvasással, a szövegmagyarázattal, a szavatokkal kapcsolatos belső játék; a másik a jezsuita drámafogalom, külső játék, amely ebben az időben indul el Bécsből. Strasbourgban az 1580-as években egyre inkább ez utóbbi szórakoztató-tanító dráma kerül előtérbe, elsősorban Caspar Brülow drámaírói munkásságának köszönhetően. Brülow drámái bibliai és antik mitológiai témákat dolgoznak fel, Valentin ezek közül Héliodórosz *Etiópiai történetének* feldolgozását elemzi részletesen. Dieter Breuer a német jezsuita színpadot mutatja be, majd ehhez kapcsolódva Nigel Griffin a portugál jezsuita Plautus-feldolgozásokkal foglalkozik. Ta-

nulmánya elején összefoglalja a külföldi jezsuita drámakutatás öt fő területét, amelyeket Hopp Lajos is kiemelt: az adattárak készítését, ezek alapján az előadások teljes repertóriumának megszerkesztését, elérhető, külföldi kutatók számára is jól használható szövegkiadások készítését, a szövegek elemzését (különös tekintettel a szövegek terjedési útvonalaának megállapítására), illetve a drámakutatás friss eredményeinek bibliográfiai összefoglalását. Nemzetközi kutatócsoport felállítását javasolja, amely ezeket a feladatokat egységes módszerekkel végezné el. A latin komédia hatásait vizsgálva Griffin bemutatja, hogy noha a jezsuita szabályok kezdetben tiltották ezeknek a szövegeknek az olvasását, a római komédiák már az 1550–60-as években újból és újból megjelennek a tanulmányozott szövegek, előadott darabok között. Mivel ezekben a szövegekben több olyan rész van, amely sérthette volna a morális vagy doktrinális érzékenységet, született egy iskolai célokra felhasználható Plautus-kötet Des Freux tollából. A szerző ennek a kötetnek a portugáliai elterjedését ismerteti. A következő tanulmányban Irena Kadulska a lengyel jezsuita színjátszással, elsősorban a mártírdramákkal foglalkozik. Kiemeli, hogy a lengyel színpadon a 18. század elejétől számos ilyen dráma Kínában, Japánban, Indiában játszódtott, az oda került lengyel jezsuiták történeteit dolgozta fel. Štefánia Poláková a szlovákiai jezsuita színjátszásról szóló tanulmányának elején utal arra, hogy erről a témáról náluk 1935 óta nem született áttekintő dolgozat, majd sorra veszi a nagyobb szlovák jezsuita drámajátszó helyeket, ahol a 17–18. század folyamán magyar, szlovák és latin nyelvű darabokat mutattak be. Rámutat, hogy a magyarországi jezsuita

színháték a népnyelvű darabok bemutatásával erősen hatott a szlovák nemzeti öntudat kialakulására is.

A jezsuita színjátszás általános európai áttekintése után a kötetnek ezt az egységét két konkrét dráma részletes elemzése zárja: Vizi Mária az *Ágostonnak megtérése* című Kereskényi Ádám-munkát elemzi a leibnizi filozófia és a vanitatum vanitas elve alapján, Knapp Éva pedig Gabriel Dietenshamer Judit-drámáját mutatja be, kitérve az előadás körülményeire és időpontjára, a szerzőre, a dráma tartalmára, a szerkezeti sajátosságokra és a dráma forrásvidékének meghatározására is.

A következő nagy, jelöletlen fejezetet Lukovszky Judit tanulmánya indítja. Racine *Esther* című drámáján keresztül a 17. századi iskoladráma és a mai drámapedagógia kapcsolatainak bemutatására tesz kísérletet, illetve a dráma egyes barokk jegyeire hívja fel a figyelmet. A következő tanulmány szintén a barokk formai jegyeivel foglalkozik. Berecz Ágnes három megközelítésben vizsgálja a protestáns barokkot: először a péceli Ráday-kastély díszítőelemein keresztül, majd a hazai színjátszás és a Ráday-család közötti kapcsolatban, végül a 18. századi laikus erkölcsstanok elterjedésében és összefüggéseinek vizsgálatában.

Demeter Júlia a színhátéktípusok meghatározására, a fogalmak tisztázására tesz kísérletet. Kilián István színháték-tipológiáját felhasználva a tárgyválasztást és ennek változását, illetve a műfaj, a színhátéktípus változásait vizsgálja, számba véve a katolikus és a protestáns színhátékokat is. Jarosievitz Erzsébet a nagyenyedi iskolai színjátszás szerepét mutatja be az erdélyi magyar színi élet kialakulásában. Szelestei N. László Buchholtz György dialógusait

vizsgálja. Buchholtz György naplójának bemutatásával felhívja a figyelmet arra, hogy a korabeli naplók, feljegyzések számos adalékkal szolgálhatnak még az iskoladráma-kutatáshoz, másfelől pedig a dialógus és az iskoladráma kapcsolatát mutatja be. Párhuzamot von a német beszélgetésjátékokkal, amelyek ugyan nem bemutatásra, hanem olvasásra, szórakoztatásra szolgáltak. Szelestei N. László szerint az evangélikusoknál vizsgák, összejövetelek alkalmával mutathatták be ezeket a párbeszédeteket. A kötetnek ezt a részét is egy konkrét elemzés zárja: Varga Imre tanulmánya Schwartz János *Hungaria respirans* című drámájáról.

A tanulmánygyűjtemény következő nagy egységének témája ismét a katolikus színháztörténet. Gulyás Sándor a régi magyar dráma művelődéstörténeti jelentőségére hívja fel a figyelmet. A következő három tanulmány a passiójátékokkal foglalkozik. János István a szent és a profán viszonyát vizsgálja a szakrális drámákban, Kedves Csaba pedig a csíksomlyói misztériumdrámák folklórmotívumait elemzi: a szemléleti, a gondolkodásbeli hatást, a népi anekdotakincs és a népi humor nyomait, a népi szófordulatok felhasználását, illetve a nyelvi, a formai kölcsönhatásokat. Megállapítja, hogy a népi és egyházi kultúra szervesen összeolvad a csíksomlyói ferences drámákban, s népies motívumaiknál fogva a darabok szervesen illeszkednek be a nézőközönség szemléletmódjába. E tanulmánycsoportot is egy drámaelemzés zárja le: Bécsy Tamás elemzi az 1752-es csíksomlyói passiót, megállapítva, hogy igazi remekműről van szó, s hogy az isko-

ladrámák nagy része szervesen illeszkedik a drámairodalomba, nem „holmi pedagógiai célzatú tanszövegeknek” kell tekintenünk őket.

A kötet következő tanulmánya abban köthető az előzőekhez, hogy szintén a mai Románia területéről származó drámát mutat be, az 1778-as görög-katolikus *Ociscio Gregorii in Moldavia Vodae Tragedice Expressa* című darabot. A szerző, Cinzia Franchi a drámának a román irodalomtörténetben játszott helyét igyekszik kijelölni.

A tanulmánykötet utolsó három tanulmánya a színháztörténet egyéb területeivel foglalkozik. Czibula Katalin a pozsonyi uralkodói udvar azon reprezentációs alkalmait tipizálja, amelyeken a színháztörténet is szerepet kapott. A német barokk dráma-illusztrációkról szól Hans Jacob Meier tanulmánya, Gupcsó Ágnes pedig egy 1694-es piarista színháztörténeti anyagát mutatja be.

A kötet tanulmányai jól mutatják a jelen és a jövőbeli iskoladráma-kutatás különböző hazai irányait: az adatok és a szövegek közlése, elemzése jelzi az egyik irányt, amely mindaddig meghatározó marad, míg minden forrást fel nem tárnak. A másik irányt az adatok átfogó elemzése adhatja. Harmadik irányként jelölhetjük ki az iskolai színháztörténet megjelenítésének kutatását, például a színháztörténet, a díszletek, a zenei anyagok, az előadási alkalmak bemutatását, tipizálását. A legfontosabb azonban az európai kutatómunkába való bekapcsolódás, amelynek első mérföldköve ez a kötet.

Nagy Júlia